

ÂŞIK İBRAHİM VE ÂŞIK NEV'Î

PROF. DR. SAİM SAKAOĞLU

Âşık İbrahim

Hayatı hakkında hiçbir kesin bilgiye sahip değiliz. Hakkında yayımlananlar elimizdeki birkaç şiirinden çıkarabildiklerimize dayanmaktadır.

Ondan ilk defa söz eden Fuad Köprülü, o tarihte elimizde bulunan tek şiirine dayanarak bazı sonuçlara ulaşmıştır. Şiir, Sultan Murad'ın (1623-1640) ölümü üzerine yakılmış bir ağıt gibidir. İbrahim, şiirini Sultan'ın ağzından söylemiştir. Köprülü'nün âşığımız hakkındaki hükmü, aynı makalede ele aldığı diğer bir şairimize de ait olmak üzere, "Mamafih, bunun da, "Kul Deveci" gibi, zamanında şöhret kazanamayan alelâde bir saz şairi olduğunu ilâve edelim." ("Kul Deveci" ve "İbrahim", *Hayat*, 3 / 62, 2 Şubat 1928, 18) şeklindedir. Köprülü, incelediği tek şiirin, Bağdat'ın fethiyle ilgili olduğunu söyledikten sonra,

Hind'e elçim varub yine geldik

mısrandan yola çıkarak Naîmâ'yı kaynak göstermekte (III. 357, 383), İbrahim'in on yedinci yüzyılın ilk yarısında yaşadığı hükmüne varmaktadır.

Köprülü bu makalesindeki hükmünü, 12 yıl sonra yayımladığı antolojisinde de değiştirmemiş ve "edebî bir kıymetleri olmayan bu şairler, kendi devirlerinde bile şöhret kazanmağa muvaffak olamamışlardır," (*Türk Saz Şairleri*, 1940, 74) demiştir.

İbrahim hakkındaki en geniş araştırmayı Cahit Öztelli yapmıştır. Yayımladığı makalesinde onun yeni şiirlerine yer verirken, Köprülü'nün belirtmediği ilk şiirin kaynağını da ortaya koymuştur. Ona göre Köprülü, şiiri Fatih Millet Kitaplığı'ndan almış, ancak diğer sayfalardaki şiirleri görmemiştir.

Öztelli, değişik kütüphanelerde bulunduğu şiirleri değerlendirirken âşığımızı az da olsa tanıtmayı başarmıştır. Buna göre O, hakkında övgü dolu bir şiir yazdığı Girit Fatihî Deli Hüseyin Paşa ile birlikte Girit seferine bile katılmış olabilir. Sultan Murad'a beslediği sevgi de âşığımızın bir yeniçeri olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Hüseyin Paşa için şöyle demektedir: "Zamanın pek ünlü bir kahramanı olan Hüseyin Paşa, Sultan Murad'ın pek sevdiği bir devlet adamı idi. Girit'te on beş yıl fetihle uğraşmış, Sultan İbrahim ve halk tarafından çok sevilmişti. Daha sonra... Sadrazam kıskançlığına kurban gitmiştir. Halkın

sevgisini belli eden şiiri, Paşanın her halde Girit'ten İstanbul'a dönüşü sırasında söylenmiştir." (C. Öztelli, "Âşık İbrahim", *Türk Dili*, 5 (54), 1 Mart 1956, 377).

Şiirde yer alan, gazilikte akrasının olmaması, sultanın uğruna adını pâk etmesi, intikamının düşmanlara kalmaması Paşa'nın sevgisinin dile getirildiği görüşleridir. Âşığımız, Paşa'yı her zaman övecektir, çünkü onun gibi bir er gelmemiştir.

İbrahim her dâim senin meddâhın
Yedi iklim anılır yahş' nâmın
Her kaçan cenk etsen dutuşur zemin
Hüseyn Paşa gibi bir er gelmedi

Onun, IV. Murad'ın ölümü üzerine, sultanın ağzından söylediği ağıtında da dikkatimizi çeken mısralar vardır.

Padişahken taşlar yaslanup yattım
Malta'da taht kurmak olmadı nasib

Sultan'ın Malta'yı almak istemesi, âşığımızın arzusu olabileceği gibi, IV. Murad'ın gerçekleştiremeyen bir arzusu da olabilir.

Öztelli, İbrahim'in bektâşî olması ihtimali üzerinde de durmuştur. "Derviş İbrahim" mahlaslı bir şiiri değerlendirirken şöyle demektedir:

"Şairin yaşlandığı sırada dervişliğe kaydolduğunu gösteren... şiiri de dik-kate değer. Yeniçeri ocağının bektâşî oluşu da bunu ayrıca ispatlar. İbrahim'in... nefesi Abdal Musa'nın aynı redifteki nefesine benzemektedir" (378).

Öztelli'nin 1965'te çeşitli cönklerden derleyerek yayımladığı şiirlerden biri yine "İbrahim" mahlasını taşımakta ve şairi "Âşık İbrahim" olarak takdim edilmektedir. Hacıbektaş'ta Dergâh Kitaplığı'nda görülüp incelenen bir cönkten alınan nefes, Hacı Bektaş Veli'yi ziyarete giderken duyulanları ve görülenleri anlatmaktadır ("Âşık İbrahim, Pir Ali, Levni", *Türk Folklor Araştırmaları*, 9 (196), Kasım 1965, 3910).

Acaba, bu son iki şiir başka bir Âşık İbrahim'e ait olabilir mi? Diğer şiirlerinde bektâşîliğin izleri bulunmayan, ömrünün sonunda dervişliğe heves ettiği söylenen âşığımız bize göre, IV. Murad'a ve Deli Hüseyin Paşa'ya övgüler söyleyen şair olmamalıdır.

Başka bir cönkte gördüğümüz "Ahmed" redifli bir kalenderi de İbrahim mahlasını taşımaktadır (Orhan Yavuz, *Ermenek (Konya)'te Bulunan Bir Cönk*. Erzurum 1979, 289 "Bitirme Tezi"). Bu da mutlaka başka bir "İbrahim" olmalıdır; çünkü, hece ile yazılan şiirlerde, âşığımızın eğitiminin olduğunu gösterecek açık ip uçları yoktur.

Öztelli, İbrahim'in lirik şiirlerinin de oldukça kuvvetli olduğunu söylerken bir şiirine yer verebilmiştir. Ancak onun olduğuna inandığımız başka bir lirik şiir 1936'da yayımlanmıştı (M. Şakir Ülkütaşır, "Halk Edebiyatı", *Yeni Türk*, 4 (38), Şubat 1936, 94). Daha sonra V. M. Kocatürk tarafından yayımlanan iki şiirden biri de aynı tarzda söylenmiştir. Şiirlerin tamamı gözden geçirilirse, İbrahim'in ağıtlarında ve lirik şiirlerinde başarılı olduğu görülecektir.

Kocatürk'teki ikinci şiir, saz şiiri alanında pek az örneğini gördüğümüz küçük bir "Kuşlar Destanı" gibidir.

İbrahim, Köprülü'nün 1928'de yayımladığı ağıtıyla tanınmış ve pek çok antolojiye bu şiiriyle girmiştir; ancak onun bazı şiirleri de antolojilere girebilecek güzelliktedir. O, az tanındığı için bazı araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Belki de bunda, Köprülü'nün defalarca tekrarladığı, "alelâde bir saz şairi" veya "edebî kıymeti olmayan şair" gibi değerlendirmelerinin rolü olmuştur.

Dilinde görülen yabancı unsurlar, her halde hâkim olan söyleyişin bir devamı olmalıdır. Değişik konularda rahatça şiir söyleyebilmesi, onu ortamın üstünde bir âşık olarak kabul etmemiz için güzel bir sebep sayılabilir.

Şairnâmelerde İbrahim'in adına rastlanılamamıştır. Bu da onun savaş ve seferlere katılmasının bir sonucu olabilir. Belki de o, devrinde pek az tanındığı için şairnâmelere girememiştir.

Âşık Nev'i

Hayatı hakkında bilebildiklerimiz son derece azdır. Cahit Öztelli'nin bir makalesi münasebetiyle tanıyabildiğimiz şairimizi, elimizdeki tek şiirine bakarak âşık edebiyatı tarihi içinde ele almamızın ne dereceye kadar doğru olduğunu söylemek oldukça zordur.

İ.H. Danişmend, adının Hüseyin İbni Sefer olduğunu, Sultan II. Osman (Genç)'in (1618-1622) hal ve katli ile Sultan I. Mustafa'nın (1622-1623) saltanatı hakkında yazdığı, "Sebeb-i Halâs Sultân Mustafa Han" adlı bir monografisinin bulunduğunu söyler. Şiirlerinde Nev'i mahlasını kullandığı anlaşılan bu yazarın eserini şarkiyatçı Danon 1919'da, *Contribution à l'histoire des Sultans Osman II et Mouçtafâ I er* adıyla Paris'te yayımlamıştır; ancak O, bu esere Türk, Arap ve İbrani kaynaklarını da eklemiştir (*İzahlı Osmanlı Tarihî Kronolojisi* 3, İstanbul 1961, 262, 692, 693, 695). Danişmend, onun eserini Kronolojisinin çeşitli yerlerinde kaynak olarak kullanmıştır.

Öztelli, Naimâ'da yer alan, "Şuârâ-yî vakıttan bazıları sadece tabir ile mersiye güne birkaç beyt-i hüznengiz inşa etmişlerdi. Kâtib Çelebi Fezleke'

de tahrir etmekle bu mahalle dahi tahrir olunması münasib görüldü” (C. 2, 229) ifadesini naklettikten sonra, “sadece tabir” söyleyişini, “halk diliyle, yani sade dilde ve saz şairleri biçiminde” şeklinde yorumlayıp bunların “ağıt”lar olabileceğini söylemektedir (“Âşık Nev’î”, *Türk Dili*, 6 (63), 1 Aralık 1956, 1477).

Adını, Danişmend vesilesiyle ve Öztelli vasıtasıyla öğrenebildiğimiz Nev’î’ye dair birinci kaynakta verilen bilgi aşağıdaki gibidir.

“Hâile-i Osmaniyye yalnız Türkiye dahilinde değil, en uzak ecnebi memleketlerinde bile çok büyük, derin ve unutulmaz bir teessür uyandırmış ve hatta bu umûmi teessür tarihten başka edebiyata da aksederek muhtelif dillerde mersiyeler yazılmasına sebep olmuştur; Kâtib Çelebi, Naîmâ vesair bâzı menbâlarda eksik ve değişik şekillere tesadüf edilen şu Türkçe mersiye Nev’î mahlaslı Hüseyin İbni Sefer’indir.” (Danişmed 3, 311).

Bu bilgilerden yola çıkan Öztelli, şairimiz için, “... yeniçeri ocağında yetiştii,” şeklinde bir ifade kullanmakta, şiiri değerlendirirken de, “oldukça çekingen bir dil kullanıyor. Bu da asıl katil olan Sadrazam Davud Paşa’dan, belki de padişahıtan çekindiği içindir,” demektedir. Doğrudur.

Şiir, görüldüğü kaynakların farklı alt bölümlerinde yer almaktadır. Öztelli’de mevcut bir yazmada şiirin bir dörtlük fazla olarak yer alması da olayın diğer bir farklı yönüdür. 16 heceli mısralarla yazılan şiiri, aruzun herhangi bir kalıbına uydurmak mümkün olamamıştır. Saz şairlerinin dört mefâilün kalıbıyla yazdıkları *semâi* veya yine dört müstef’îlün kalıbıyla yazdıkları *satranç* türlerinin örneği olmadığı anlaşılmaktadır. Fuzûlî’de pek güzel bir örneğini gördüğümüz “musammat gazel” için de örnek olacak özellikleri taşımamaktadır.

Öztelli, Naîmâ’nın mahlas yerine “Ey dil” ibaresine yer verdiğini kaydedip sebebini şöyle açıklamaktadır: “... ağıt o zaman pek yaygın duruma gelmiş, halk bütün böyle yaygın türkü ve ağıtlarda yaptığı gibi şairin adını atmış ve Kâtib Çelebi ancak bu, şairin adı bulunmayan eksik durumuyla tespit etmiştir. Her halde Kâtib Çelebi Nev’î’nin risalesini görmemiştir.” (Öztelli 148). Şiir Nev’î’de dörtlüklerden kurulmuş olmasına rağmen, eski kaynaklar, belki de konunun yabancıları oldukları için, beyit şekline getirmiş ve öylece yayımlamışlardır.

Nev’î’nin başka şiiri elimize geçmediği için, hakkında daha fazla bilgi veremiyoruz. Ancak dilinden ve mensur bir risalesinin bulunmasından yola çıkarak onun aruz vezni de kullanarak şiirler yazdığını söyleyebiliriz.

Şairnâmelerde adına rastlanılamamıştır.